

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

שם השיעור – 5 נביאים בימי יאשיהו (שיעור מס' 80)

שם המרצה – הרב ד"ר יואל בן-נון

מתוך: נביאים מול מעצמות – ימי יאשיהו

נבואות צפניה ויאשיהו

4 דורות לאחור

"דבר ה' אשר היה אל צפניה – בן כושי – בן גדליה – בן אמריה – בן חזקיה – בימי יאשיהו – בן אמון [– בן מנשה – בן חזקיהו], מלך יהודה" (צפניה א', א);

הנביאים יצאו ממחבואיהם מתקופת מנשה ואמון, הרימו ראש ונשאו קולם, כמו חזרו בבת אחת ארבעה דורות לאחור, אל ימי ישעיהו ומיכה והמלך חזקיהו –

ניתן להוכיח קשר זה דרך הקבלות משמעותיות בין דברי צפניה לדברי ישעיהו, כמו נבואת "יום ה' הגדול" (א', ז-ח); ועוד דוגמה בולטת, שיש בה גם משפט ה' על רשעת הגויים, וגם הפיכתם לעובדי ה' (כחזון אחרית הימים בישיעיהו ב'), וגם קיצור מרתק (צפניה ג', ח-י) של נבואת ישעיהו (י"ח) על "ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהר כוש", ש[גם] משם "יובל שי לה'..."!

צפניה הנביא היה אפוא מתלמידי ישעיהו, ממשיכי דרכו, ומסקנה זו שופכת אור על אחת הצפונות העלומות בימיו – איך הצליח יאשיהו הצעיר לדרוש בה' אחרי קרוב ל-70 שנה של ניתוק מדבר ה' –

יאשיהו מלך כילד (בן 8) – כעבור 8 שנים (בגיל 16), החל יאשיהו "לדרוש לא-להי דוד אביו", "ובשתים עשרה שנה (בגיל 20) החל לטהר את יהודה וירושלם", מעבודת אלילים (דברי-הימים ב ל"ד, ג).

בצפניה מצא יאשיהו בן ה-16 מישהו ללמוד ממנו את דרך דוד בעבודת ה'!

בנבואת צפניה (פרק א') מתואר טיהור מקיף של ירושלים ובית המלך מעבודת אלילים – אמנם על פי דברי הנביא נראה, שאויב מבחוח יעשה זאת, אולם הטיהור של יאשיהו דומה כל כך לנבואת צפניה עד שברור ממי למד לדרוש את ה'!

"ספר התורה"

"ספר התורה" (כ"ב, יא), שנמצא בבית ה' במהלך הטיהור (ואולי בשיאו), הרעיש פעמיים את ההיסטוריה היהודית – מיד עם מציאתו בימי יאשיהו ... ובחקר המקרא המודרני ...

תגובת יאשיהו לשמיעת דברי הספר הייתה זעזוע, קריעת בגדים ופנייה אל חולדה הנביאה, שהשיבה לו כי דברי הספר הזה יתקיימו כולם בחורבן "המקום הזה" (כ"ב, טז-ז) – לפיכך ברור, שעיקרו של "ספר התורה" היו הברכות והקללות (דברים כ"ח), ואכן נקראת פרשיה זו במיוחד "ספר התורה" (דברים כ"ח, נח-סא; כ"ט, כ).

בניגוד להשערת המחקר הביקורתית, שום אדם שישמע ספר דברים מתחילתו לא יקרע את בגדיו – גם שום אדם שיקרא מבראשית עד דברים לא יקרע את בגדיו – לספר התורה השלם היו תמיד תקצירים, שהיו קוראים בציבור במעמדים מיוחדים, ממש כמו 'קריאת שמע' שקבעו חז"ל – אכן מדובר בספר "אלות הברית", תקציר

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

של ספר דברים, שנכתב למעמדים מיוחדים (כמו מעמד 'הקהל', והמלכת מלך), והוא היה דומה ל"ספר הברית" (שמות כ"ד, ז) במעמד הר סיני – התקציר הכיל חלקים ניכרים מפרשת 'כי תבוא', שבספר דברים.

"ספר התורה" – חולדה וירמיהו

חולדה הנביאה התייחסה בעיקר לקללות הנוראות, שבלטו כל כך בקריאת הספר, עד שהביאו לקריעת הבגדים של המלך יאשיהו – אבל ירמיהו (י"א, א-ג), שהחל להינבא משנת 13 ליאשיהו, כשנה אחרי התחלת הטיהור, התייחס בעיקר לתוכן החיובי של "ספר התורה" ולמעמד הברית!

הפסקה הזאת, אין בה כלום מסגנונו של ירמיהו, ונאמרה כולה בסגנון משה, ממעמד הברית שבספר דברים (פרקים ד' וה'; כ"ו עד כ"ט) – הגדרת גלות מצרים כצריפת עם ישראל ב"כור הברזל" היא מקורית וייחודית למשה בספר דברים (ד', כ).

בפסקה הבאה כבר יש כמה ביטויים אופייניים לירמיהו, כמו "השכם והעיד" (י"א, ז), והיא מסבירה את שליחותו המיוחדת של ירמיהו בשנת 18 ליאשיהו – להפיץ את "דברי הברית" בערי יהודה ובחצות ירושלים –

יאשיהו הוביל את המעמד בבית ה' עם הכוהנים והשרים, ואילו ירמיהו, הנביא הכפרי, הכהן מענתות, נשלח לציבור הפשוט, שלא היה מעורב בהכרעות הגדולות של בית המלוכה – כדי לקרוא לו לנטוש את דרך מנשה ואמון, ולחזור לברית משה.

להחזיר 'עשרת השבטים' מצפון

עוד לפני כן, בנבואה היחידה בה נזכר בפירוש "יאשיהו המלך" (ג', ו), שלח ה' את ירמיהו לפריפריה הרחוקה עוד יותר, אל שארית שבטי ישראל שמצפון ליהודה –

"צפונה" יכול להיות בשומרון ובגליל, במקומות בהם נשאר ישראלים ושרדו, ויכול להיות במרחקים, בין גולי שומרון "בְּחֶלֶח וּבְחַבּוֹר, נהר גוֹזָן וְעַרְי מְדִי" (מלכים-ב י"ז, ו) –

אכן, הנביא (ג', יח) צפה גם לעתיד הרחוק – "בימים ההמה", כאשר ישובו גם הגולים "מארץ צפון", "ויבאו יחדו" גם גולי ישראל וגם גולי יהודה, אבל השליחות הקונקרטיית בימי יאשיהו יועדה לישראלים שנשארו בארץ, לחבר אותם מחדש לבית ה' בירושלים ולבית דוד –

איך יודעים? – ממסע הטיהור של יאשיהו עצמו (דברי-הימים-ב ל"ד, ז-ו) –

...וַיְטַהֵר אֶת יְהוּדָה וְאֶת יְרוּשָׁלַם;

וּבְעַרְי מְנַשֶׁה וְאֶפְרַיִם וְשִׁמְעוֹן וְעַד נַפְתָּלִי...

וַיִּנְתֹּץ אֶת הַמִּזְבְּחוֹת, וְאֶת הָאֲשֵׁרִים וְהַפְּסָלִים...

בְּכָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וַיָּשָׁב לִירוּשָׁלַם;

בספר ירמיהו (מ"א, ה) נשמרה גם עדות נאמנה על הצלחת השליחות הזאת –

וַיָּבֹאוּ אֲנָשִׁים מִשְׁכֶּם, מִשְׁלֹו וּמִשְׁמֶרֶן,

שְׂמָנִים אִישׁ...

וּמְנַחָה וּלְבוֹנָה בִּידֵם לְהֵבִיא בֵּית ה'.

יאשיהו וירמיהו הצליחו בצפון יותר ממה שרגילים לחשוב.

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

אבל איך זה הצליח?

ההבדל העצום בין פסח חזקיהו לפסח יאשיהו היה במצבה של האימפריה האשורית – בימי חזקיהו היא שלטה במרחב במלוא כוחה, ואלה שראו בסנחריב איש חלש ולא מתאים התבדו במחיר כבד; בימי מנשה ואמון הגיעה אשור תחת מלכותם של אֶסְרְחָדוֹן (669-680), ואשורבַּנְפַל (627-669) לשיא המדהים של כיבוש נא-אֶמּוֹן, בירת מצרים הדרומית (661), אולם בימי יאשיהו אשור כבר החלה לשקוע –

מפליא לגלות, ששנת מותו של אשורבַּנְפַל (627) ותחילת השקיעה האשורית, היא גם שנת 13 ליאשיהו (609-640), כלומר, ראשית נבואתו של ירמיהו (א', ב), כשנה אחרי התחלת הטיהור של יהודה וירושלם, תואמת לתחילת השקיעה האשורית –

ובכל זאת היו רבים ביהודה שהיו אחוזי חרדה – הם זכרו היטב את פסח חזקיהו, ואחריו את המרד ואת מסע סנחריב וחורבן לכיש, והם חששו מאד שמא יאשיהו מביא עליהם שוב את צבאות אשור – כאן אנו פוגשים את הנביא נחום מאלקוש – כנראה בגליל – עם קובץ נבואות ה'משא' על חורבן נינה –

חזון נחום – "משא נינה"

יש לראות בפסוקים המעטים על ישועת ישראל, את ליבת הנבואות האלה, ויש רק מאורע אחד בתקופת נחום שאליו מתאימים דברי הנביא, וזהו 'פסח יאשיהו' (מלכים-ב כ"ג כא-כג; דברי-הימים-ב ל"ה) –

לנוכח החרדה הגדולה ביהודה מפני מסע עונשין נוסף כמו 'מסע סנחריב', אמר נחום בדברי העידוד המפורשים (א', ט עד ב', א) –

... לא תקום פעמים צרה;

כֹּה אָמַר ה': אִם שְׁלָמִים וְכֵן רַבִּים,

וְכֵן נִגְזַז וְעָבַר,

וְעַתָּה – לֹא אֶעֱנֶךָ עוֹד;

... לֹא יוֹסִיף עוֹד לְעָבֵר בְּךָ בְּלִיעֵל כְּלֵה נִכְרָת;

ואכן, פסח יאשיהו נחוג ברוב עם ושמחה על פי חזון נחום (בסגנון ישעיהו), ובמורא גדול של מעמד הברית, על פי דברי ירמיהו (בהשראת דברי הברית בספר דברים) –

הִנֵּה עַל הַהַרִים רִגְלֵי מְבַשֵּׁר, מִשְׁמִיעַ שְׁלוֹם,

חֲגִי יְהוּדָה חֲגִיךָ, שְׁלָמִי נְדַרְיָךְ ... (נחום ב', א);

לכאורה, אפשר היה לצפות לעולם אחר, שבו יהודה תוכל להרים ראש, לראות על ההרים "רגלי מבשר" כחזון נחום (ב', א), ולקוות, ש"הרעה" הדחוויה לא תבוא כלל – תועבות האלילות, שתואר צפניה כבר נעקרו ונשרפו, ונבואות צפניה הפכו ל'תכנית עבודה' עבור יאשיהו, גם בטיהור יהודה, וגם בכניסה מחודשת לתוככי פלשת במהלך נועז – כאשר חזקיהו פעל כך מול עקרון, זה הביא עליו את 'מסע סנחריב', ואת חורבן ערי השפלה, והנה יאשיהו חזר לפלשת והגיע עד לחוף, ושוב בהשראת צפניה (ב', ד-ז; צפניה לא אמר מי יעשה זאת) –

כי עֲזָבָה תִּהְיֶה, וְאֶשְׁקֶלֶן לְשִׁמְמָה,

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

אשדוד בצהרים יגרושה, ועקרון תעקר;

... והיה חבל [הים] לשארית בית יהודה, עליהם ירעון [צאן] ...

ואכן, בזמן קצר, כ-12 שנים מופלאות (610-622) של צמיחה ופיתוח מואץ ביהודה, הושלם השיקום של ערי השפלה הבערות שחרבו במסע סנחריב, נבנו מחדש מבצרים בדרום, יהודה שוב חדרה לעומקה של פלשת, ולראשונה נבנו מבצרים יהודיים גם על חוף הים (ביבנה-ים = פלמחים, וגם בין יפו לשפך הירקון = תל-אביב), כנראה כדי לעצור עלייה של צבא מצרי – יישובים חדשים הוקמו בכל האזורים, וגם במדבר יהודה –

גם מאמץ גדול של תיקון מוסרי-חברתי ניהל יאשיהו על פי דרך הברית של 'ספר התורה', ושני עדים לכך נמצאו, האחד בדברי ירמיהו על יאשיהו, והשני בחפירה ארכיאולוגית במצד הסמוך לחוף (ביבנה-ים), שחשפה במקום אחד את עוצמת יהודה בימי יאשיהו יחד עם הביטחון שחש פועל פשוט להתלונן על הממונה עליו, על שחבל את הבגד שלו בלי צדק –

חרס הקוצר

ישמע אדני השר

את דבר עבדה (=עבדו), עבדכ (=עבדך),

קצר (=קוצר) היה עבדכ (=עבדך) בח

צר אסמ (=בחצר אסם), ויקצר עבדכ (=ויקצור עבדך)

ויכל (=ונִכְלָה) ואסמ (=והכניס לאסם) כיממ (=כמידה הקבועה לימים); לפני שב

ת (=לפני יום שבת, או, לפני שְבֵתִי מעבודה), כאשר כל (=כילה) [ע]בדכ את קצרו א

סמ כיממ (=ואיסם כמידת הימים), ויבא הושעיהו בנ שב (=בן שובי, מנהל העבודה?!),

י, ויקח את בגד עבדכ (=עבדך) כאשר כלת (=כאשר כבר כיליתי)

את קצרי זה יממ (=הקבוע כמידת הימים), לקח את בגד עבדכ [באשמת בטְלָה?!],

וכל אחי יענו (=יעידו) לי, הקצרים אתי בחמ (=בחום)

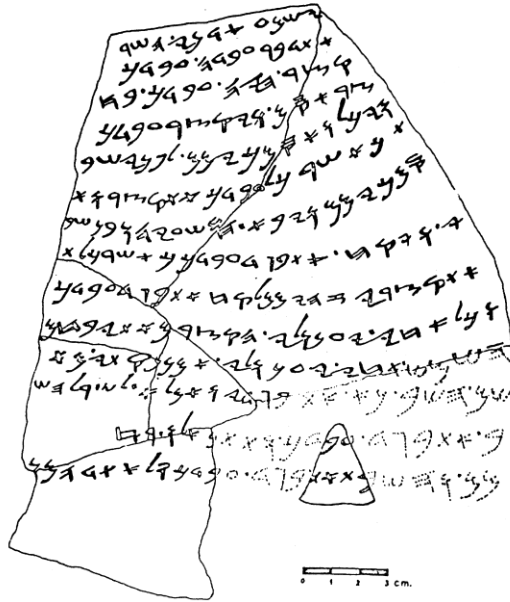
[היום/השמש?], אחי יענו (=יעידו) לי, אמנ (=בשבועת אמן), נקתי מא (=ניקיתי מאשם!)

[שמ! השב נא את?] בגדי, ואמלא [את ידי השר] לשר (=הממונה על המקום) להש

[ב את בגד?] עב[דכ, ותת?] אלו רח (=ותיתן אליו/אלי רחמים),

[ממ, והש]בת את [בגד ע]בדכ, ולא תדהמנ (=ולא תשאירני נדהם, בלי בגד?!).

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

לכאורה, תמונה מופלאה של תשובה, טיהור ותיקון, שלא היו כמותם מעולם, וכך אכן מעיד ירמיהו (כ"ב, טו-
טז) על יאשיהו (בהנגדה חריפה ליהויקים בנו) –

... אביך הלוא אכל ושתה (=הסתפק במועט),

ועשה משפט וצדקה – אז טוב לו;

דן דין עני ואביון – אז טוב,

הלוא היא הדעת אתי, נאם ה';

קולות אחרים ומשבר בנבואת חבקוק

אבל, באותו הזמן (או בסמוך מאד) נשמעו גם קולות אחרים, בנבואות צפניה וחבקוק, ובייחוד מרעיש הזעזוע של חבקוק (פרק א') מהמראה הנבואי של עליית הכשדים, ובשונה מכל נבואה מוכרת, חבקוק פתח בזעזוע שלו –

אם חלמו, ושאפו וקיוו כולם, שנפילת האימפריה האשורית תוליד עולם רגוע יותר ומתוקן יותר, הרי החזון שהראה ה' לחבקוק חשף את עומק השבר – במקום האשורים יעלו הכשדים-הבבלים – במקום הרשע של שליטי עולם מאשור ונינוה, יעלה הרשע הכשדי מבבל – במקום איסוף עמים, ערים וממלכות "כְּאֶסֶף ביצים עֲזָבוֹת" (ישעיהו י', יד), יאסוף הכשדי בני "אדם כְּדָג הַיָּם" ברשת ענקית (חבקוק, א', יד-יז)!
על זעקת השבר הזאת באה התשובה המפורסמת, שהפכה לאחד מעיקרי האמונה בעם ישראל –

וַיַּעֲנֵנִי ה' ויאמר:

כְּתַב חֲזוֹן וּבָאֵר (=חֲבַקּוּק) עַל הַלְחוֹת, לַמַּעַן יִרוּץ קוֹרָא בּוֹ –

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

כי עוד חזון למועד, ויפח (=ואז יעורר) לקץ ולא יכזב –
 [גם] אם יתמהמה חכה לו, כי בא יבא [ואז] לא יאחר;
 הנה עפלה (=חשכה), לא ישרה נפשו בו (=בקץ הדחוי)?
 וצדיק באמונתו (=בִּישָׁרוֹת תמימה) יחיה! (ב', ב-ד);

כאשר חוזרים לצפניה (פרקים א' וב'), התיאור של "יום ה' הגדול ... יום צרה ומצוקה ... יום שאה ומשואה ..." מכון לאויב נורא, שימיט חורבן על יהודה ועל שכונות ירושלים, כמו על פלשת ומואב ועמון, "ויאבד את אשור, וישם את נינה לשממה" – זה מתאים רק לנבוכדראצר, אף שאינו מוזכר בשמו, לא בצפניה, לא בחבקוק, וגם לא בפרקי ירמיהו הצעיר.

מי זו העיר החוטאת בדברי הנביאים: נחום – חבקוק – צפניה?

ב"משא נינה, ספר חזון נחום האלקשי" – "עיר דמים" חוטאת (פרק ג', א, יז-ט) היא רק נינה, עד חורבן גמור, והתפזרות התושבים ללא חזון של קיבוץ ושיבה!
 בחבקוק (פרק ב'), בחלק הראשון, מתואר ללא ספק השליט היהיר של הכשדים, השיכור מניצחונותיו על "כל העמים", כאשר יבוא הקץ ב"חזון למועד", וגם הוא וממלכתו (=בבל) יהיו "למשסות למו!"
 אבל בהמשך הפרק עולה סימן שאלה – האם הנביא ממשיך לתאר את מפלת הכשדים העתידית, או שמא הנבואה עוברת לירושלים, בנבואות "הוי" הלקוחות בבירור מישעיהו על יהודה (פרק ה'), שגם ירמיהו (כ"ב, יז-ט) השתמש בהן על יהויקים וארמונו!
 בנבואת צפניה (פרק ג', א-ז) אין שום ספק – העיר החוטאת היא ירושלים.

קרב מגידו ונפילת יאשיהו

המלך יאשיהו, ירא ה' התקיף והנועז, שהפך את נבואות צפניה לתוכנית טיהור ותיקון, וגם לכניסה מסיבית לפלשת עד חוף הים, לא יכול היה למנוע את עליית הכשדים, ולא את מלחמת העולם (פרעה נכו עם אשור מול בבל), וכאשר ניסה למנוע את עליית המצרים לקרב כרמשיש – נפל במגידו, עם כל מפעלו הכביר.

במה טעה יאשיהו הגדול?

מבחינה מדינית וצבאית, הוא טעה בזיהוי האויב העיקרי – הוא ראה את האיום הגדול ביותר בפרעה נכו המצרי, שקיבל מן האשורים את השליטה בארץ ישראל (בזכות עזרתו נגד בבל), ולכן עשה כל מאמץ לבלום את הצבא המצרי (מצודות על החוף; קרב מגידו); יאשיהו לא זיהה את מלוא עוצמתם של "הכשדים, הגוי המר והנמקר" (חבקוק א', ו), שיביסו את המצרים (בקרב כרמשיש, 4 שנים אחרי נפילתו), ויביאו על ירושלים (ועל כל המרחב) את "הרעה מצפון" (ירמיהו א', יג-ד) – הטעות הזאת דבקה ביהודה עד הסוף, והובילה למרידות נגד בבל, ולחורבן בית ראשון כולו.

70 שנה בדיוק אחרי קרב מגידו (609 לפנה"ס), התפרסמה הצהרת כורש, בשנתו הראשונה (539 לפנה"ס)!

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח